

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.5Scaria

Prejeto: 12. 6. 2009

Miha Preinfalk

dr. zgod., znanstveni sodelavec, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: mpreinfalk@zrc-sazu.si

Rodbina Scaria na Tuštanju

IZVLEČEK

Grad Tuštanj je bil v lasti rodbine Scaria od leta 1800, ko ga je od Ksaverja grofa Lichtenberga kupil Ignac Scaria, do leta 1873, ko je umrla zadnja predstavnica rodbine Scaria, Ignaceva vnukinja Maksimilijana, poročena Pirnat. V članku je prikazan genealoški pregled rodbine Scaria in njenega sorodstva, njeno tričetrstoletno gospodarjenje na Tuštanju, na podlagi relativno obsežne, do sedaj povsem neznane korespondence, ki je del tuštanskega graščinskega arhiva, pa je osvetljen tudi svojstven odnos med graščakinjo Maksimilijano Scaria in njenim 15 let mlajšim možem Luko Pirnatom, ki je bil sprva grajski vrtnar.

KLJUČNE BESEDE

Tuštanj, rodbina Scaria, Luka Pirnat, korespondenca, 19. stoletje, graščine

ABSTRACT

THE SCARIA FAMILY AT THE TUŠTANJ MANOR

The Tuštanj castle was in possession of the Scaria family from the year 1800 when Ignaz Scaria bought it from count Xaver Lichtenberg, to 1873 when the last representative of the Scaria family Ignaz's granddaughter Maximiliana married Pirnat, died. Presented in the article is a genealogical survey of the Scaria family and their relatives, the quarter-of the century managing at Tuštanj; based on a relatively extensive, to the present time unknown correspondence, which is part of the Tuštanj manor archives, the unique relation between the lady of the manor Maximiliana Scaria and her fifteen years younger husband Luka Pirnat, at first the castle gardener, is illuminated.

KEY WORDS

Tuštanj, Scaria family, Luka Pirnat, correspondence, 19th century, manors

Plemstvo se umika

Leta 1800 je grad Tuštanj prvič v svoji zgodovini zamenjal lastnika. Po več kot 300-letni "vladavini" grofov Lichtenberg, ki so še kot Schwabi konec 15. stoletja grad tudi postavili, je sedaj prešel v meščanske roke. Od zadnjega tuštanskega Lichtenberga ga je kupil Ignac Scaria. To je bil čas, ko so se družbene vloge začele menjavati. Plemiči, ki so pretekla stoletja tvorili družbeno, politično, kulturno in gospodarsko elito, so se morali umikati prodornejšim, podjetnejšim in naprednejšim meščanom in pripadnikom nižjega stanu. Lichtenbergi niso bili nobena izjema. Še v prvi polovici 18. stoletja so sodili med najpremožnejše plemiče na Kranjskem, nato pa se je začel njihov počasni, a nezadržni propad. Vzrokov za to je bilo več. Eden od njih je bil tudi nezmožnost prilagajanja plemstva oz. njegovo odkrito zavračanje novih oblik gospodarstva, v katerih stara fevdalna miselnost ni imela perspektive. Za plemiče se je spodobilo le to, da so živeli od denarja, ki jim ga je prinašala njihova posest, druge oblike pridobivanja denarja so veljale za nečastne in nevredne pravih plemičev. To pa je pomenilo, da je bilo denarja za plemiče vedno manj ter da so izgubljali bitko s podjetnimi povzpeticami iz nižjih družbenih slojev. Vedno pogostejše so se odločali za prodajo svojih posesti, ki so bile v lasti njihovih rodbin več generacij, pogosto več stoletij. Do tega je prišlo tudi na Tuštanju. Finančna stiska je prisilila zadnjega tuštanskega graščaka grofa Ksaverja Lichtenberga, da je v letu 1799 prodal kar tri svoja gospostva – Belnek, Črnomelj in Semič – leto dni kasneje, marca 1800 pa še Tuštanj.¹ Slednjega je, kot omenjeno, kupil Ignac Scaria in tako je Tuštanj za slabe tri četrta stoletja prešel v roke njegove rodbine.

Ignac Scaria – prvi neplemiški graščak na Tuštanju

Izvor Ignaca Scarije ostaja zaenkrat nepojasnen. Gotovo je le to, da je njegov priimek v osnovi Škarja, ki ga je Ignac delno zaradi pravil takrat uporabljane bohoričice delno zaradi želje po bolj tujem in gosposko zvanečem priimku zapisoval kot Scaria. Njegov sin Jožef, še bolj dosledno pa vnukinja Maksimilijana sta uporabljala obliko Skaria, medtem ko so bili v slovensko govorečih krogih poznani kot Skarja ali celo Škarja. Da so morda tudi sami svoj priimek izgovarjali z začetnim š in ne s, nam priča zanimiv dokument, ki ga hranijo v tuštanskem graščinskem arhivu. Leta 1813 je namreč takrat triletni Maksimilijani njen "pra-stari stric" (*Uhr Groß Onckl*) Anton Erazem Mertl, ki je bil v tistem obdobju sacelan na tuštanskem gradu, narisal njen

rodovnik, "da bo poznala in častila svojih 7 prednikov".² Mertl je ob Maksimilijaninem imenu in imenu njene sestre Amalije ter njune matere Helene priimek zapisal kot Schkaria, kar verjetno pomeni, da so priimek (takrat) izgovarjali na ta način.

Scarije niso bili plemiči, čeprav se občasno poleg njihovega imena pojavi tudi plemiški naziv. Tako je npr. Ignac ob svoji smrti leta 1816 v mrliški knjigi župnije Moravče zabeležen kot "Ignaz von Skaria".³ Njegovo vnukinjo Maksimilijano je točno pol stoletja kasneje nek častnik, na katerega je očitno naredila velik vtis, povzdignil celo v grofico – tako jo je namreč naslovil v pismu, ki ji ga je julija 1866 pisal iz Lednic (Eisgrub) na Moravskem.⁴ Ljudje so očitno zaradi statusa graščakov Scarijam avtomatično pripisovali modro kri. To se je pokazalo tudi kasneje, ko je bila Maksimilijana že poročena z Luko Pirnatom in je občasno prejela pisma, naslovljena z "Maximiliana von Pirnath". Tudi Luka je bil kot graščak sem ter tja deležen te časti.

Scarije sami niso zase nikoli uporabljali plemiškega naziva. Navsezadnje je bila neupravičena uporaba plemiških nazivov in predikatov z zakonom prepovedana. Verjetno pa niso imeli nič proti, če so jih drugi nazivali s plemenitaši... So pa imeli svoj grb, ki pa ga niso uporabljali kot pravi plemiški grb (vsaj zaenkrat ni znan noben primer takšne uporabe grba), temveč zgolj na pečatih. Grb oz. pečat Scarij je bil sestavljen iz enostavnega ščita s pokončno konico, v kateri je na krogli sedel ptič (škrjanec?).

Pečat Jožefa Scarije iz leta 1828 (GAT, Graščinski arhiv Tuštanj).

¹ Smole, *Graščine*, str. 79, 126, 436.

² GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci. Citiranje arhivskega gradiva iz Graščinskega arhiva Tuštanj se ravna po popisu gradiva Borisa Golca (gl. njegov članek v pričujoči številki *Kronike*).

³ NŠAL, *Ža Moravče*, Mrliška knjiga 1802–1829, str. 120.

⁴ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria.

Most čez potok Močilnik na cesti v Slap pri Vipavi (foto: Barbara Žabota).

Napisna plošča, kjer se omenja Ignac Scaria (foto: Barbara Žabota).

Na vsaki strani konice je bila lilija. Na ščitu je počival kronan turnirski šlem s pregrinjalom, iz krone šlema pa so rasla tri nojeva peresa.

Od kod je izviral Ignaz Scaria oz. kje lahko iščemo njegov rojstni kraj, ostaja torej zaenkrat neznano. Vemo, da je bil rojen okoli leta 1754 oz. nekje v začetku 50. let 18. stoletja, saj je ob njegovi smrti novembra 1816 zapisana njegova starost – 62 let.⁵ Matice župnije Moravče za to obdobje (50. leta 18. stoletja) ne beležijo nikogar s priimkom Scaria ali Skaria, pač pa se ta priimek relativno pogosto pojavlja v maticah župnije Vače. V Verneku so se tako npr. v omenjenih letih rojevali otroci nekemu Mihaelu Skarji, v Zapodju pa Jakobu Skarji. Žal Ignaca ni med njimi. Župnija Moravče v 19. stoletju poleg tuštanjskih Scarij sicer beleži še družino Janeza Skarje iz Zgornjih Ribč 6, kjer se je po domače reklo "Škarjovc" in tudi "Spodnji Detela", vendar je tudi ta gotovo izvirala od verneških ali zapodskih Skarij in s tuštanjskimi, kot kaže, nima neposredne zveze. Glede na Ignacevo "predtuštanjko" gospodarsko dejavnost na Notranjskem in v Vipavski dolini bi morda njegov izvor lahko iskali tudi na tem območju.

Ignac Scaria ob nakupu Tuštanja leta 1800 ni bil novinec pri upravljanju zemljiške posesti. V 80. letih 18. stoletja je bil zakupnik turjaških gospodstev

⁵ NŠAL, ŽA Moravče, Mrliška knjiga 1802–1829, str. 120.

Nadlišek na Blokah in Ig, kasneje pa tudi zakupnik gospostva Vipava grofov Lanthieri.⁶ Na Vipavskem je leta 1803 skupaj s Karlom Mihaelom Vogou-em⁷ kupil graščino Slap pri Vipavi, ki pa jo je enajst let kasneje v celoti prepustil Vogou-u. Iz obdobja njegove prisotnosti na Slapu se je do danes ohranil zanimiv spomenik. Gre za most čez potok Močilnik na cesti proti kraju Slap. V desnem parapetnem zidu mostu je vzdana plošča s slovenskim napisom: IMENITNI MOISTER ANT: TROST / IE STURU TA TERDNI MOST / SKUSI SHPESHE KOM: SLAPNSKIGA / IENU POMUZH GR: IPAUSKIGA / GOSPODA TADEUSA LANTHIRIA / DE USAK BRES SKRBI ZHES DIRIA / TUDI GR: COBENZEL IE DAU / H' TEMO DELO EN DOBER MAU / GOSPUD SCARIA IEN TERSHANI / POSEBNU IS DELLAM LOSHANI / SO POMAGALI H TEMU MOSTI / BUCH GA OBDERSH LEIT DOSTI.⁸

Najpomembnejša posestna pridobitev Ignaca Scarije pa je nedvomno gospostvo Tuštanj, ki ga je, kot rečeno marca 1800 kupil od grofa Ksaverja Lichtenberga.⁹ Skupaj s Tuštanjem je od Lichtenberga kupil tudi dvor v Moravčah, h gospostvu pa je verjetno že takrat sodilo tudi t. i. Gallovo imenje (tudi Galli so namreč imeli nekoč svojo posest v Moravški dolini). Dva meseca kasneje, maja 1800 je Ignac od Janeza Nepomuka pl. Gandinija-Lilienfelda kupil še imenje Moravče, ki je bilo do tedaj inkorporirano v Gandinijevo gospostvo Hrib pri Predddvoru, da je tako nekoliko povečal in zaokrožil svojo novo posest v Moravški dolini. V ta namen si je od Jožefe Krail, rojene Žigman (Schigman) nekaj dni pred nakupom izposodil 4.000 goldinarjev. Za to imenje se je v dokumentih uveljavil izraz Gandinijevo imenje, sestavljeno pa je bilo iz hub in desetih v okolici Moravč (Drtija, Soteska, Negastern, Limbarska gora, Hrastnik, Gabrje...¹⁰). Omenjena posest je kasneje kot nedeljiva prehajala na vsakokratnega tuštanskega graščaka, dokler se ni pod Ignacevo vnukinjo Maksimilijano skrčila zgolj na tuštansko graščino.¹¹

Ignac se je okoli leta 1781 (verjetno) v Ribnici poročil z Johano Widmayer, hčerko takrat že pokojnega oskrbnika gospostva Ribnica Andreja Widmayerja in njegove druge¹² žene Marije Jožefe Mertl pl. Mitterberg. Tudi Ignac je takrat služboval v Ribnici, in sicer kot deželni upravitelj (*sequester*) ribniške župnijske posesti (gilte). Natančni datum poroke ni znan, saj ga v ribniških maticah ni moč zaslediti.¹³ Zanimivo pa je, da je bila poročna pogodba med Ignacem in Johano podpisana šele 31. oktobra 1782,¹⁴ ko je bil njun sin Jožef star že 11 mesecev in je bila Johana drugič noseča! Do poroke pa je gotovo moralo priti pred letom 1782, saj je Jožef, ki je bil krščen 3. januarja tega leta, označen kot zakonski otrok. Očitno sta zakonca Scaria premoženjske zadeve (znova?) urejala za nazaj, kar priča o njuni siceršnji finančni neenakopravnosti. Nedvomno so bili Widmayerji in Mertli kot plemiči uglednejši in premožnejši od Ignaca Scarije, ki je bil verjetno šele prvi "gospod" svojega rodu in si je šele utiral pot v družbeno elito.

Pečat Volfa Andreja Mertla iz leta 1783 (GAT, Graščinski arhiv Tuštanj).

⁶ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Ignac Scaria – zakup gospostva Ig, zakup gospostva Nadlišek, zakup gospostva Vipava.

⁷ Karel Mihael Vogou je bil po vsej verjetnosti Scarijev svak, poročen z mlajšo sestro njegove žene Johane, Maksimilijano Widmayer.

⁸ Plošča je iz belega apnenca, njene mere so 74 x 70 cm. Leta 1991 je bila v spopadih razbita in nato restavrirana. Za podatke se zahvaljujem dr. Borisu Golcu.

⁹ Lavrič, *Odsev*, str. 128; Smole, *Graščine*, str. 518.

¹⁰ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Tuštanj in družina Scaria – razni spisi.

¹¹ Dvor v Moravčah je skupaj z gozdnimi parcelami in travniki leta 1862 kupil dr. Julij Wurzbach (Smole, *Graščine*, str. 303).

¹² Andrej Ksaver Widmayer je bil v prvem zakonu (1739) poročen z Agnes Morautscher, hčerko Franca Morautscherja, oskrbnika knežjih auersperških posesti Šumberk, Kozjak in Mala vas. Z njo je imel verjetno več otrok, odraslo dobo pa sta zagotovo dočakala le dva – Ignac in Katarina, poročena Jelovšek, ki se omenjata tudi v očetovi oporoki.

¹³ Ohranjena poročna knjiga ribniške župnije v NŠAL, ki je za leta 1775–1784 v precej slabem stanju, sicer ne beleži poroke Ignaca Scarie, vendar se je skoraj gotovo odvila prav tam. V Ribnici je bil namreč Ignac v službi, od tam je izvirala njegova žena, oba njuna otroka sta se rodila v Ribnici in tudi poročna pogodba je bila sestavljena in podpisana v Ribnici.

¹⁴ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

Kaj nam torej razkriva naknadna poročna pogodba Ignaca Scarije in Johane Widmayer? Nevesta je v zakon prinesla 1.500 goldinarjev dote iz očetove dediščine in še 500 goldinarjev iz bodočega deleža po materi, torej skupaj 2.000 goldinarjev dote. Ženin ni dal običajnih zaženila in jutrnje, pač pa je omenjeno doto nevesti zavaroval s svojim celotnim tedanjim in prihodnjim premoženjem. Neenakopraven položaj obeh bodočih zakoncev razkriva tudi nadaljevanje pogodbe: v primeru, da nevesta umre pred ženinom brez potomcev, ta od njene dote ne podeduje več kot 500 goldinarjev, preostalih 1.500 pa nevesta oz. žena zapusti dediču po lastni presoji. Nasprotno pa v primeru, da prej umre ženin in ne zapusti zakonitih potomcev, žena podeduje njegovo celotno premoženje. Nevesta si je tudi pridržala pravico, da vse premičnine in siceršnje premoženje, ki ga poseduje ali ga bo v času zakona še pridobila, po smrti zapusti komur koli po lastni izbiri.

Ignac Scaria je bil torej ob poroki glede na ženo v finančno podrejenem položaju. Da se zgodovina ponavlja, je sedem desetletij kasneje dokazala njegova vnukinja Maksimilijana, ki je prav tako vzela finančno in družbeno šibkejšega moža. Toda Ignac

je imel očitno pravo poslovno žilico in je znal obračati denar – če ob poroki ni imel niti toliko, da bi ženi namenil običajno zaženilo, si je dobro poldrugo desetletje kasneje že lahko privoščil celotno graščino! Kljub vsemu se zdi, da so priženjeni sorodniki le imeli določeno zaupanje v Scarijo. Ker so bili ostali Widmayerjevi otroci ob poroki sestre Johane še mladoletni, oče Andrej pa je bil že pokojni, so Ignacu očitno zaupali upravljanje svojih financ. Leta 1789 tako npr. (verjetno) Franc Widmayer potrjuje, da je od svaka Ignaca pl. (!) Scarie prejel še preostanek dediščine po očetu.¹⁵

V zakonu Ignaca in Johane Scaria sta se rodila le dva otroka, oba v Ribnici – Jožef (*Josephus Ignatius Godefridus*, 1782) in Johana (*Maria Anna Johanna*, 1783),¹⁶ kasneje poročena z Ignacem Jabornigom. Kot kaže, drugih otrok ni bilo. Krstne knjige ribniške župnije beležijo samo omenjena dva in tudi v kasnejših dokumentih se kot odrasla omenjata le Jožef in Johana. Nekoliko skrivnostno zato zaenkrat ostaja Sigmund Skaria iz Kamnika, zakupnik gospostva Komenda, od katerega sta si tako Jožefova vdova Helena kot hči Maksimilijana sredi 19. stoletja sposojali denar. Maksimilijana mu pravi stric in mu nekajkrat celo sama poleg priimka doda plemiški predikat "von". Če bi šlo res za njenega pravega strica, potem bi moral biti brat njenega očeta. Vendar pa se, kot rečeno, Sigmund v nobenem dokumentu ne pojavi skupaj s svojim domnevnim bratom Jožefom, niti v Ignacevi oporoki. Tudi je malo verjetno, da bi bil Sigmund Ignacev brat, saj bi moral biti v tem primeru ob svoji smrti sredi 60. let 19. stoletja star skoraj 100 let. Vsekakor pa je šlo za nekakšnega sorodnika, saj sam Heleno Scaria v nekem dokumentu naziva s "teta" (*Mohm = Muhme*), sam pa se podpiše bodisi z "bratranec" (*Veter*) ali s "stric" (*Onkel*).

Ignac je umrl na Tuštanju 22. novembra 1816. Očitno je smrt pričakoval, saj je le deset dni prej, sicer še "pri dobri in zdravi pameti", napisal oporoko.¹⁷ V njej je za svojega univerzalnega dediča postavil svojega edinca Jožefa, vendar z izrecno omejitvijo, da lahko razpolaga le s polovico čiste dediščine, medtem ko se druga polovica prepiše na Jožefove zakonske potomce in se med njih razdeli v enakih delih. To omejitev je Ignac vstavil "iz skrbi, da ne bi [Jožef] svojim otrokom zmanjšal mojega premoženja, ki mu ga zapuščam". Ignac nam v svoji skrbi odstira pogled na sinov značaj in nam tako posredno potrjuje do danes ohranjeno ustno izročilo, po katerem naj bi bil Jožef hud kvartopirec, ki je graščino spravil v velike dolgove, od katerih si ni opomogla več desetletij.¹⁸

Herrleinov portret Johane Scaria, rojene Widmayer iz leta 1796 na gradu Tuštanju (foto: Barbara Žabota).

¹⁵ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

¹⁶ NŠAL, ŽA Ribnica, Krstna knjiga 1758–1783, str. 464, 484.

¹⁷ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

¹⁸ Peter Pirnat (1968), grad Tuštanj.

V oporoki je Ignac omenil tudi hčerko Johano, poročeno Jabornig, ki ji je namenil nujni delež, vendar s prošnjo, naj denarja ne zahteva v enem znesku, da svojega brata Jožefa kot univerzalnega dediča s tem ne bo "uničila" (*ruiniert*). Če bi Johana upoštevala to očetovo željo, naj ji poleg nujnega deleža pripade še polovica neizterjanih dolgov od vipavskih podložnikov. Na koncu se spomni še svojih tuštanjskih podložnikov in določi, naj najrevnejšemu med njimi izvršitelj oporoke, Ernest pl. Höffern-Saalfeld z Brda, izplača 30 goldinarjev, bodisi na roko bodisi naj se mu jih vračuna v njegove podložniške dajatve za leto 1817.

Deset dni kasneje se je Ignac na moravškem pokopališču pridružil ženi Johani, ki je bila umrla slaba tri leta pred njim, 29. januarja 1814.¹⁹

Jožef Scaria – novi tuštanjski graščak

Po 16 letih Ignaceve "vladavine" na Tuštanju se je tako leta 1816 začelo petnajstletno Jožefovo obdobje. Oče mu je zapustil relativno dobro izhodišče – gospostvo Tuštanj z Gallovim in Gandinijevim imenjem ter dvorom v Moravčah. Premoženje je bilo ocenjeno na skoraj 59.000 goldinarjev, vendar so Ignacevi dolgovi in obremenitve (pasiva)²⁰ požrli skoraj polovico. Dejansko je Jožef kot dedič razpolagal le z nekaj več kot 31.000 goldinarji,²¹ od katerih pa je moral, kot rečeno, polovico prepustiti svojim otrokom. Da so bile skrbi starega Ignaca v oporoki še kako upravičene, dokazujejo potek dogodkov v naslednjih letih. Jožef je namreč v resnici zapadal v tolikšne dolgove, da se je pred smrtjo odrekel Tuštanju in ga predal svoji ženi. Če bi podedoval celotno očetovo premoženje, tudi tisto, ki je bilo namenjeno otrokom, bi verjetno izpuhtelo tudi to.

O Jožefovih mladih letih nimamo podatkov. Njegovo življenje postane oprijemljivejše od leta 1807, torej od časa njegove poroke. Tega leta, 9. avgusta, se je Jožef na Brdu pri Lukovici poročil s Heleno Jančiger.²² S tem so se tuštanjski neplemiški graščaki Scarije rodbinsko povezali z graščaki s sosednjega Brda, ki so izvirali iz enakega družbenega sloja. Nevestina mati, prav tako Helena, rojena

Lipič (Lippitsch), je bila hči uglednega Benečana Cacciarija, ki je bil menda celo kandidat za beneškega doža, a je po zasedbi Benetk s strani Francozov prebegnil na Kranjsko. Tu naj bi si tudi spremenil ime v Lipič. Iz te rodbine je izvirala tudi znani ljubljanski zdravnik Fran Viljem Lipič (1799–1845), ki je ohranjal stike s svojimi brdskimi in tuštanjskimi sorodniki – bil je npr. priča na poroki tuštanjske gospodične Amalije Scaria z zaloškim graščakom Janezom Detelo leta 1832.²³

Cacciarjeva hči Helena Lipič se je leta 1787 najprej poročila s Sebastijanom Jančigerjem, s katerim je imela hčer Heleno, po moževi zgodnji smrti pa se je leta 1791 poročila še enkrat, tokrat z odvetnikom grofov Lambergov dr. Janezom Burgerjem, ki je nekaj let kasneje (1803) od svojih klientov kupil Brdo s pridruženim imenjem Blagovico ter posestvi Groblje in Volčji Potok. V zakonu z Burgerjem je Helena rodila še dve hčerki, Johano in Pavlino, od katerih je bila kasneje prva, poročena z Ernestom Höffernom pl. Saalfeldom, babica pisatelja Janka Kersnika.²⁴ Ta rodbinska povezava med Scarijami in Burgerji se je med drugim kazala tudi v tem, da je bil boter skoraj vseh otrok Jožefa in Helene Scaria njen oče Janez Burger, botra pa je bila sprva Jožefova mati Ivana Scaria, po njeni smrti (1814) pa je to vlogo prevzela Helenina mati Helena Burger. Le pri najmlajšem Scariji – Ernestu, ki je bil rojen leta 1823, torej že po smrti Janeza Burgerja, sta v vlogi botra nastopila Ernest in Johana (Jeanette) Höffern-Saalfeld.

Poročna pogodba med Jožefom Scario in Heleno Jančiger je bila sklenjena na Brdu dan po poroki, 10. avgusta 1807, in sicer zaradi nevestine mladostnosti z dovoljenjem skrbstvenega urada (Vormundschafts-Instanz), ki ga je zastopal dr. Georg Recher, vendar le za primer, če bo pogodbi sledil tudi cerkveni blagoslov. Nevesta je ženinu prinesla 3.000 goldinarjev dote iz deleža po očetu in materi, ženin pa je nevesti zapisal 3.000 goldinarjev zaženila in še 1.000 goldinarjev jutrnje in proste donacije oz. darila. V pogodbi je bilo med drugim tudi določeno, da bo ženin po smrti svojih staršev podedoval vse njuno premoženje, vendar mora v primeru, če nobeden od njiju ne zapusti oporoke, izplačati svojo poročeno sestro Johano Jabornig. Kot jamstvo za doto in za vse ostale poročne finančne obveznosti je bila določena graščina Tuštanj, na katero se lahko intabulira poročno pismo.²⁵

¹⁹ NŠAL, ŽA Moravče, Mrliška knjiga 1802–1829, str. 97.

²⁰ Med obremenitvami tuštanjske graščine sta omenjeni tudi dve cerkveni ustanovi – Lichtenbergov beneficij na Vrhpoljah v višini 2.000 goldinarjev, ki ga je leta 1780 ustanovil takratni tuštanjski graščak Karel Lichtenberg, ter t. i. Magušarjev beneficij v Tržiču, ki ga je prav tako leta 1780 ustanovil tržički župnik Matija Magušar z glavnico 5.000 goldinarjev, od katerih je bilo 1.000 goldinarjev naloženih na tuštanjski graščini (prim: Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 192, in članek Matjaža Ambrožiča v pričujoči številki *Kronike*).

²¹ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

²² NŠAL, ŽA Brdo, Poročna knjiga 1787–1812.

²³ NŠAL, ŽA Moravče, Poročna knjiga 1816–1834, str. 49. Gl. tudi Zupanič Slavec, Ljubljanski mestni zdravnik, str. 501, 502.

²⁴ Potočnik, *Grad Brdo*, str. 68–76.

²⁵ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

Pečat Helene Jančiger na njeni poročni pogodbi iz leta 1807 (GAT, Graščinski arhiv Tuštanj).

Leta 1826 je prišla na Tuštanj živet tudi Helenina mati Helena Burger, ki je bila takrat precej v letih in obnemogla. Ob tej priložnosti so sestavili pogodbo, po kateri sta se zakonca Scaria obvezala, da bosta za taščo oz. mamo še naprej skrbela primerno njeni starosti in zdravstvenemu stanju (to sta sicer počela že pretekla tri leta), v zameno pa bosta letno dobivala 1.500 goldinarjev, ki jih bosta plačevali Helenini polsestri Johana Höffern-Saalfeld in Pavlina Jabornig. Če bi bila mama Helena nezadovoljna s hčerkino in zetovo oskrbo, bi ta dva omenjeno "apanažo" izgubila.²⁶ S pogodbo je bil tako volk sit in koza cela – Helena in Jožef sta dobila dodaten vir dohodkov, njeni polsestri pa sta se rešili skrbi za obnemoglo mamo. Vendar je bil ta vir dohodkov le kratkotrajen, saj je mama Helena umrla že tri leta kasneje.²⁷

Kot zanimivost iz Jožefovega življenja lahko omenimo še podatek, da je bil v času Ilirskih provinc Jožef kot župan oz. mer (*maire*) na čelu moravške merije (*mairie*). Ob krstu Amalije Scaria avgusta leta 1812 namreč v krstni knjigi zasledimo podatek, da je bil njen oče Jožef Scaria *Mair v. Morautsch*.²⁸ Velikokrat se je zgodilo, da so Francozi upravljanje posamezne merije zaupali prav lokalnemu graščaku. Podoben primer lahko npr. zasledimo na gradu Mokrice, kjer je bil četeški mer Nikolaj grof Auersperg, ali pa na gradu Boštanj pri Grosupljem, kjer je tamkajšnjo šmarsko merijo

upravljal Janez Ursini grof Blagaj.²⁹ Tudi v moravški meriji je bil mer, torej Jožef Scaria, doma z gradu, čeprav je takrat na njem dejansko gospodaril še njegov oče Ignac.

Idilično podobo življenja na Tuštanju ob koncu 20. let 19. stoletja nam v enem od pisem "srčno ljubljenim in nepozabnim Tuštancem" poda Matevž Kuhar, vikar, ki je nekaj časa deloval v Moravčah, nato bil premeščen v Lipoglav in na Brezovico, kjer je bil župnik. Med bivanjem v Moravčah je bil večkrat gost na Tuštanju, ki se ga je potem, ko so ga premestili v Lipoglav, z nostalgijo spominjal. V že omenjenem pismu, katerega datacija je zaradi poškodbe negotova, pravi, da se večkrat spomni na tuštanjsko družino in si jih živo predstavlja: "Vidim gospoda Skarijo, kako sedi pod lipo in premišljuje o gospodarstvu, Amalija, ki ljubi naravo, z zavihanimi rokavi stresa kokošim zrnje, prečastita mama sedi na skrinji, poleg nje pa Liza, ki prede neskončno nit ... dobra Maksimilijana ravno prinaša osvežilno pijačo, nato pa se odpravijo k učenju, h klavirju ali k malici...".³⁰ Življenje na Tuštanju je torej moralo biti precej sproščeno, delavno, nič kaj pretirano gosposko ali fino, pač pa tipično za podeželski dvorec.

O Jožefovem značaju in njegovi sposobnosti upravljanja podedovanega gospostva se posredno podučimo iz že omenjenega testamenta njegovega očeta Ignaca, v katerem mu oče ni zaupal celotnega premoženja. V ustnem izročilu na Tuštanju so še danes žive govorice, da je bil Jožef hud kvartopirec, ki je graščino spravil "na kant". Med drugim naj bi zakartal tudi dragoceno grajsko knjižnico, ki naj bi romala v samostan v Admontu. Vendar je ta trditev nekoliko dvomljiva, saj je knjižnica v Ignačevem zapuščinskem inventarju ocenjena na borih 69 goldinarjev 27 krajcarjev. Še Ignačev pogreb, ki je stal 80 goldinarjev, je bil dražji. Vsekakor pa drži, da je bila do leta 1831 tuštanjska graščina tako obremenjena z dolgovi, da je Jožef, tudi zaradi svoje bolezni (imel je tuberkulozo), ni bil več sposoben upravljati. Zadnjega dne v januarju tega leta jo je skupaj z vsemi pritliklinami in pripadajočimi imenji formalno izročil svoji ženi Heleni za 40.000 goldinarjev, Helena pa je s tem prevzela tudi vse njegove dolgove.³¹ Takrat se je polovica kapitala od graščine, kar je bilo določeno z oporoko Ignaca Scarije leta 1816, v višini nekaj več kot 15.000 goldinarjev razdelila med Jožefovih 6 še živelih otrok – vsakemu od njih je pripadlo 2.574 goldinarjev.³²

²⁶ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci. Pri pogodbi je zanimiv podpis Helene Burger, ki je napisan zrcalno od desne proti levi.

²⁷ Potočnik, *Grad Brdo*, str. 71.

²⁸ NSAL, ZA Moravče, Krstna knjiga 1803–1822, str. 95.

²⁹ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 170; Preinfalk, *Grof Ribard Ursini*, str. 59.

³⁰ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

³¹ GAT Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci; Smole, *Graščine*, str. 518.

³² Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

Helenino obdobje

Že naslednji dan po omenjeni predaji, 1. februarja 1831, je Jožef podlegel bolezni. Star je bil 49 let.³³ Tuštanj je tako za več kot štiri desetletja prešel v ženske roke. Najprej je vajeti v svoje roke vzela vdova Helena.

Helena se je na vso moč trudila, da bi graščino spet spravila na zeleno vejo. Delno je pri tem očitno bila uspešna, saj je Tuštanj ostal v njenih rokah, čeprav se je kasneje tudi njena hči Maksimilijana otepala dolgov in upnikov. V 40. letih je Helena npr. množično dajala v zakup poljske desetine, ki so sodile pod tuštansko graščino. Nekaj denarja je od tega sicer dobila, ne pa prav veliko. Zato si ga je večkrat tudi sposojala, a ga običajno ni vrnila, vsaj ne v celoti in pravočasno. Eden njenih stalnih upnikov je bil sorodnik Sigmund Skarja iz Komende. Ta ji npr. v nekem pismu iz leta 1837 očita zavlačevanje in prazne izgovore pri vračanju denarja in nadaljuje: "Velikokrat sem vam rekel in ponavljam še enkrat, da si človek s točnostjo pridobi zaupanje, naklonjenost in ljubezen upnika, in na ta način se lahko dolžnik vedno, v vsakršni stiski zanese na upnika in pri njem išče pomoč, ki mu ne bo odklonjena".³⁴ Dobri družinski odnosi so se torej tudi tu končali pri denarju. Morda je Helena upala, da bo Sigmund kot sorodnik bolj popustljiv, a se je očitno uštela. Da je Sigmund vsekakor mislil resno, se je pokazalo nekaj let kasneje (1844), ko je zadoščenje proti Heleni iskal tudi na sodišču.³⁵

Leta 1843 sta jo tožili tudi upnici Celestina Pichs iz Stične in Henrieta Pauker iz Ljubljane. Tožba se je julija tega leta končala s poravnavo, s katero je Helena obljubila, da jima bo denar vračala po obrokih. Toda tri mesece kasneje je zastopnik Celestine Pichs na okrajno sodišče naslovil zahtevo, naj se dolgove poplača od premoženja Helene Scaria (torej je šlo za rubež), saj se ta ni držala dogovora in je dolgove vračala v nižjih zneskih, kot je bilo dogovorjeno. Morda je tudi zaradi te zadeve (ki se je vlekla še nekaj let in jo je podeževala tudi Maksimilijana) oktobra 1845 nastala cenitev celotnega tuštanskega gospostva, da se ugotovi, s koliko premoženja Helena Scaria dejansko razpolaga.³⁶

Podobne težave je Helena imela še z enim upnikom, dr. Wurzbachom, ki ji je zaradi neplačevanja dolgov januarja 1847 napisal ogorčeno pismo: "S pismom z dne 16. oktobra 1846 ste se sami oglasili – in pri tem je ostalo; denarja nisem dobil nobe-

nega, čeprav je november že zdavnaj mimo. Od vseh dolžnikov in dolžnic, s katerimi imam opravka, ste vi zares najbolj vredni usmiljenja (*miserableste*). Kaj počnete z dohodki od svojih posesti, tega ne vem..." Oponese ji večletne zaostanke pri plačevanju obresti od različnih dolgov in ji napove, da jih bo izterjal za vsako ceno ter da ne bo odnehal, dokler ne bo vse poplačano. "Zagotavljam vam, da pri takšnem vašem obnašanju tudi najbolj potrpežljivega človeka mine potrpljenje. Zlorabili ste popustljivost, ki sem vam jo izkazal, kar me jezi v dušo in me navdaja z resnično nejevoljo do vas."³⁷

Ob takšnih in podobnih pismih se človeku poraja vprašanje, ali je bila Helena resnično v takšnih škripcih, za katere upniki kljub njenemu trudu niso imeli nobenega razumevanja, ali pa jih je delno tudi izigravala in se skušala "po francosko" otrestiti svojih dolgov. Ob vsem tem ni presenetljivo, da je slabe pol leta po pismu, ki ji ga je napisal Wurzbach, sklenila, da se umakne iz tuštanskega "cirkusa" in je vse skupaj prepustila svoji najstarejši hčerki Maksimilijani.

Otroci Jožefa in Helene

V zakonu Jožefa in Helene so se otroci rojevali v povprečju na vsaki dve leti. V 16 letih jih je tako na Tuštanju na svet prišlo 8, od katerih pa so nekateri umrli kot otroci. Že 10 mesecev po poroki (6. junija 1808) se je kot prva rodila Marijana Amalija, a je že dobro leto kasneje (12. avgusta 1809) umrla za grižo (*rothe Ruhr*). Istega dne je na Tuštanju ravno tako za grižo umrl tudi enoletni Benjamin Kaiser, po vsej verjetnosti sin Jožefove tete Marije Ane Kaiser (rojene Widmayer), ki se je takrat slučajno ali pa morda tudi dlje mudila na Tuštanju pri sorodnikih. Dobro leto po teh dogodkih (24. septembra 1810) je v tuštanskem gradu luč sveta ugledala še ena deklica. Krstili so jo na Marijo Teklo Maksimilijano in njej je bilo usojeno, da postane bodoča tuštanska graščakinja. Maksimilijani so nato sledili še Amalija (23. avgusta 1812), Ignac (17. novembra 1813), Emilija (21. novembra 1814), Pavlina (25. junija 1818), Helena (22. julija 1820) in Ernest (15. januarja 1823).³⁸ Emilija je umrla pri letu in pol (5. avgusta 1816),³⁹ Ernest pa leta 1832, star 9 let. O Heleni zaenkrat ni drugih podatkov kot ta, da je umrla po letu 1844, saj se tega leta omenja v reviziji kapitala od tuštanske graščine, ki je izviral še iz oporoke deda Ignaca.⁴⁰

³³ NŠAL, ŽA Moravče, Mrliška knjiga 1830–1846.

³⁴ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

³⁵ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

³⁶ Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

³⁷ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

³⁸ NŠAL, ŽA Moravče, Krstna knjiga 1803–1822, str. 52, 77, 95, 108, 119, 145, 175; in Krstna knjiga 1823–1829, str. 1.

³⁹ NŠAL, ŽA Moravče, Mrliška knjiga 1802–1829, str. 116.

⁴⁰ Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

Življenje ostalih otrok tretje generacije Scarij na Tuštanju nam v veliki meri razkriva obsežen grajski arhiv, vendar so v njem posamezniki zastopani zelo nesorazmerno. Medtem ko se Ignac in Amalija pojavita komaj v kakšnem pismu ali uradnem dokumentu, je po drugi strani ohranjene veliko korespondence med Maksimilijano in njeno sestro Pavlino, ki sta si bili zelo blizu, čeprav je Pavlina po poroki z Antonom Ogrincem leta 1841 odšla s Tuštanja. Maksimilijana si je veliko dopisovala tudi s vsakom Ogrincem (v pisalnem predalniku je imela enega od predalčkov namenjenega samo njegovim pismom: *Herrn Schwager Ogrinz betrüfend*), s katerim je bila sprva v zelo dobrih odnosih, kasneje pa nič več, saj je bila Antonova glavna skrb, kot razkrivajo njegova pisma, denar. Tega pa je tuštanskim graščakom, seveda tudi Maksimilijani, kronično primanjkovalo. Odnosi med njima so se počasi ohlajali, dokončno pa so se ohladili po Pavlinini smrti leta 1866 in Antonovi vnovični poroki naslednjega leta. Pavlinina petnajstletna hči Helena Ogrinc je takrat vsa obupana pisala teti Maksimilijani in jo prosila, naj jo vzame k sebi na Tuštanj, češ da so razmere doma nemogoče, da je oče ne razume in da ne mara mačehe, ki da je spletkarila in se vrtela okrog očeta, ko je bila mama še živa. Maksimilijana je nečakinji odgovorila, da si je ne upa vzeti k sebi, ker da z njenim očetom že dlje časa ni v "najtesnejših odnosih". Da so morale biti razmere med Antonom in Maksimilijano res napete, priča tudi podatek, da je mala Helena pismo naslovila in poslala sorodnici Albertini Höffern-Saalfeld v Planino, ki je očitno igrala posrednico, saj bi

Pečat Antona Ogrinca (GAT, Graščinski arhiv Tuštanj).

morda oče Anton prestregel hčerkino pismo, naslovljeno na Maksimilijano.⁴¹

Tudi sicer je moral biti Anton Ogrinc precej neprijeten človek. Doma je bil iz Zaloga pri Moravčah, kjer se je rodil okoli leta 1809, torej je bil deset let starejši od svoje prve žene Pavline. Izhajal je iz kmečkega okolja, njegov oče je v moravskih maticah zaveden kot kmet (*Ackermann*). Kljub temu je bil šolan in je postal uradnik. Med drugim je služboval v Radovljici, Trzinu in Ložu, kjer je bil v 60. letih 19. stoletja okrajni predstojnik (*Bezirks-Vorsteher*). Tamkajšnji ljudje ga niso imeli v čisljih, saj je bil po njihovih besedah hudo nemškutarski in nenaklonjen lokalnemu prebivalstvu.⁴²

Tudi z ženo ni bil v najboljših odnosih, saj je začetna ljubezen med njima očitno kmalu ugasnila. Dokaz za to je pismo, ki ga je oktobra 1848 Ogrinc z ekspresno pošto poslal svoji tašči Heleni: "V osmih letih, odkar imam za ženo vašo lepo hčerko Pavlino, so se mi pogosto porajali dvomi o njeni zakonski zvestobi, vendar sem se proti njim boril z različnimi sredstvi. Zdaj pa imam dokaz za njeno prešuštniško življenje, ki ga bo vsako sodišče imelo za trdnega. Poslušajte, kaj počne to od Boga pozabljen bitje (*Creatur*). Ze eno leto ima prešuštniški odnos s sodniškim uslužbencem, ki je pri meni v službi, tako imenovanim žandarjem (*Gens d'Arm*)..." Našteva ji priče in dokaze za ženino obnašanje ter konča z ugotovitvijo, da je za njegovo čast nujna in sprejemljiva samo ločitev. Taščo pozove, naj pride po svojo hči ali pa jo bo vrgl iz hiše, da bo lahko rodila malega žandarčka.⁴³

Vendar Pavlina ni bila neseča in očitno sta Ogrinca prebrodila tudi to krizo, saj sta ostala poročena do njene smrti, tri leta po teh dogodkih pa se jima je rodila tudi hči Helena.⁴⁴ Kljub vsemu pa so med njima vladali bolj kot ne hladni odnosi. Pavlina ga v pismih vedno imenuje le "Ogrinz" in večkrat potoži sestro Maksimilijani, da je "že dlje časa zoprn (*zuwider*)". Tudi ji je bilo odveč, da je morala zaradi moževe službe živeti v odročnih krajih, kot je bil Lož, daleč od dogajanja in od svojega ljubljenega Tuštanja. Tako v nekem pismu sestri vesela sporoča, da je slišala, da gre predstojnik Glantschnigg v pokoj in da se bo Ogrinc prijavil na njegovo mesto. "O ljuba Maxi, če bi se to res zgodilo, bi te lahko večkrat videla in vse vse bi bilo bolje".⁴⁵

Toda Pavlina ni dočakala moževe premestitve. V začetku septembra 1866 je podlegla koleri, ki je rav-

⁴¹ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁴² Prim. Kebe, *Loška dolina*, I, str. 57, 375.

⁴³ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁴⁴ Imela sta sicer tudi sina, ki pa je umrl kot otrok.

⁴⁵ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

no takrat izbruhnili v Ložu.⁴⁶ Pavlina je bila ena njenih prvih žrtev. Maksimilijano je morala sestrina nepričakovana smrt gotovo zelo prizadeti. Svaku Ogrincu je poslala sožalno pismo, ki se sicer ni ohranilo, pač pa se je v tuštanjskem arhivu ohranil Ogrinčev odgovor Maksimilijani iz 14. oktobra. Najprej se ji zahvali za sožalje, nato pa nekoliko cinično doda: "O tvojem sožalju ne dvomim". Nadalje ji razloži, da ženinega trupla ne bo dal prepeljati v Moravče v družinsko grobnico Scarij, češ da je bila njena želja, da jo pokopljejo v Starem trgu pri Ložu, kjer se sicer ne pokopava več, in on bo to njeno zadnjo željo upošteval. Nadalje še potarna, da se hči Helena noče učiti in da mu dela velike probleme. Vendar tudi ob tej priložnosti ne more iz svoje kože in v istem pismu, v katerem objokuje smrt svoje žene, Maksimilijano podreza še glede denarja: "Ne bodi huda, če ob tej priložnosti še vprašam, kaj bomo naredili glede tistih 15-letnih obresti, ki mi pripadajo od kapitala od Tuštanja". Kakšna je bila Maksimilijanina reakcija na Tuštanju si lahko mislimo, nedvomno pa je bil njen pisni odgovor bolj uglajen.

Nagrobnik Pavline Ogrinc, rojene Scaria v Starem trgu pri Ložu (foto: Barbara Žabota).

⁴⁶ Prim. Keber, *Čas kolere*, str. 152.

Ogrinc je dal ženo dejansko pokopati v Starem trgu pri Ložu. Maksimilijani je poslal osnutek nagrobnika z dvojezičnim napisom, ki razkriva, da morda le ni bil tako hudo nemškutarski in sovražen do slovenščine. Na sprednji strani je bilo vklesano: *Hier ruhet sanft im Herrn die wohlgeborene Frau Joh. Paulina Ogrinz, geb: Skaria, zu Schloss Tufstein bei Moräutsch geb: am 25. Juni 1818, gest: am 7. Sept: um 7 Uhr früh in der Stadt Laas N° 4, beerdiget am 9. sept: 1866 um 6 Uhr Abends. Tief betrauert von ihrem Gatten, Anton Ogrinz k. k. Bez. Vorsteher, und von ihrer Tochter Helene. Herr! lasse Sie im Frieden ruhen.* Na zadnji strani pa je bil slovenski napis: *Lepše solnce unkraj sije / Tam ne seka smertni meč / V okroglih rajske harmonije / Ne bo solz – ločitve več.*⁴⁷ Nagrobnik Pavline Ogrinc stoji v Starem trgu še danes in je eden redkih ohranjenih tamkajšnjih nagrobnikov. Najdemo ga ob severni strani cerkve in je v relativno dobrem stanju, medtem ko je napis na njem skorajda nečitljiv.

Z drugo sestro, Amalijo, je imela Maksimilijana manj stikov, vsaj če sodimo po ohranjeni korespondenci, v kateri se Amalija skorajda ne omenja. Je pa res, da Amalija ni živela daleč od Tuštanja in so bili zato morda sestrski stiki bolj osebni kot korespondenčni. Amalija se je namreč 5. marca 1832 poročila z Janezom Detelo,⁴⁸ graščakom na Zalogu, nedaleč od Tuštanja. Janez je Zalog posedoval tri leta pred tem po svojem umrlem istoimenskem očetu, še prej pa je moral izplačati vse svoje brate in sestre.⁴⁹ Tudi Amalija je tako s poroko z Detelo postala graščakinja in se je v tej vlogi dobro znašla. Nedvomno je precej tovrstnih izkušenj prinesla od doma. Nekaj mesecev po Amalijini poroki tako piše Maksimilijani neka prijateljica Terezija iz Benetk in pravi, da je srečala Detelo, ki je na vsa usta hvalil svojo novo svakinjo. "Amalija je torej postala prav sposobna gospodinja", nadaljuje Terezija.⁵⁰ V kakšnih odnosih pa je bila Amalija z Maksimilijano, zaenkrat ostaja skrivnost. V mladosti sta nedvomno bili prijateljici, saj sta upodobljeni na skupnem portretu, ki je še danes del tuštanjskega inventarja.

Prav tako ostaja v Maksimilijanini senci njen brat Ignac. Zanimivo je namreč, da Ignac, čeprav je bil moški, ni prevzel Tuštanja, ampak ga je očitno raje prepustil starejši sestri. Zakaj se je tako odločil, lahko le ugibamo. Morda se ni želel spopadati z

⁴⁷ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁴⁸ NSAL, *ŽA Moravče*, Poročna knjiga 1816–1834, str. 49.

⁴⁹ Smole, *Graščine*, str. 557; Lavrič, *Odsev*, str. 166. Eden od Janezovih bratov je bil tudi Danijel Detela, čigar sin Oto je kasneje postal kranjski deželni glavar in je bil leta 1898 povzdignjen v plemiški stan.

⁵⁰ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

dolgovi in šibkim grajskim gospodarstvom. Vprašanje je, kakšna bi bila usoda Tuštanja, če bi njegov gospodar postal Ignac. Morda ne bi bil tako vztrajen kot Maksimilijana in bi graščino prodal najboljšemu ponudniku. Podjetniško žilico je nedvomno imel, vendar se je očitno raje loteval donosnejših poslov, kot je bilo gospodarjenje na zadolženi graščini. Dne 15. decembra 1837 je npr. za 11.000 goldinarjev kupil dvorec Češnjice v bližini domačega Tuštanja in ga že dva dni kasneje prodal za 17.000 goldinarjev.⁵¹ S tem je ustvaril 6.000 goldinarjev dobička. Leta 1845 pa je v povezavi z neko dunajsko firmo ustanovil podjetje za izkoriščanje šote na Ljubljanskem barju. S šoto je zalagal novoustanovljeno ljubljansko sladkorno rafinerijo. Podjetje je bilo precej uspešno, saj je dnevno zaposlovalo od 100 do 150 ljudi, povpraševanje po šoti pa je v tistem obdobju neprestano naraščalo.⁵² Denarja tako Ignacu ni manjkalo, vendar pa z njim ni želel pomagati sestri na Tuštanju. Maksimilijana se je leta 1850 obrnila na bratovega poslovnega partnerja, nekega Bischofa, in mu ponudila v odkup nek "papir" (verjetno obveznico). Brat Ignac, ki je njeno pismo prestopel, ker je bil Bischof takrat na potovanju, je napisal sestri ogorčeno pismo, češ da ga s takšnimi ponudbami spravlja pri poslovnih partnerjih v zadrego in ji prepovedal, da bi še kdaj poskusila kaj podobnega.⁵³ Neke pretirane bratsko-sestrske ljubezni torej med njima prav gotovo ni bilo.

V zakonskem življenju je imel Ignac manj sreče kot v poslovnem. Leta 1834 se je v Ljubljani poročil z Marijo Schmirmaul, posestnico iz Gradca, s katero pa ni imel otrok in se je od nje kasneje celo ločil. Pač pa je imel na Dunaju nezakonskega sina Ernesta Kogla, ki je dočakal le šest let (1852–1858).⁵⁴ Ignac je večinoma sicer živel v Ljubljani, vendar pa se zdi, da se je na stara leta le vrnil na Tuštanj. Njegovo ime namreč zasledimo v Statusu animarum med prebivalci gradu Tuštanj že v obdobju, ko je bil gospodar njegov svak Luka Pirnat, konec 60. let 19. stoletja pa je bil aktiven tudi v občini Moravče. Januarja 1868 je npr. naredil zaključni račun izdatkov občine Moravče od 1. novembra 1866 do konca decembra 1867.⁵⁵ Kje in kdaj je umrl, ni znano, vsekakor pa to ni bilo na Tuštanju, saj ga v mrliški knjigi moravške župnije ne najdemo.

Največ lahko iz grajskega arhiva črpamo o življenju kasnejše gospodarice, Maksimilijane, kar je povsem razumljivo. Pisma, ki jih je sama pošiljala naokoli, se seveda (v večini primerov) niso ohranila, zato pa so toliko bolj dragocena in zanimiva tista, ki jih je prejela od sorodnikov, prijateljev, upnikov, in drugih, s katerimi je imela opravka. V drugi polovici 20. let 19. stoletja, ko je bila v poznih najstniških letih, si je precej dopisovala z že omenjenim vikarjem Matevžem Kuharjem. Kuharja je Maksimilijanina babica Helena Burger, ki je stara leta preživljala na Tuštanju, prosila, naj bdi nad njeno najljubšo vnukinjo, ji nudi duhovno oporo in jo obvaruje pred tem, da bi skrenila s prave poti. Kuharju je njegova mlada varovanka zelo prirasla k srcu, saj sta si bila značajsko podobna in sta imela podobne interese. V enem od pisem jo označi za rahločutno, usmiljenega srca, vedoželjno in zagnano. Kot edino Maksimilijanino slabo lastnost, na katero je opozarjala že babica Helena, izpostavi njeno nečimrnost, za katero pa pravi, da se že popravlja.⁵⁶

Koliko je bila Maksimilijana dejansko lahko ponosna na svojo zunanjo podobo, je težko reči, saj se ni ohranila nobena njena fotografija. Njen mladostni videz pa nam razkriva portret, na katerem je upodobljena s sestro Amalijo. Čeprav portret ni najboljše kakovosti, lahko opazimo, da je Maksimilijana nekoliko obilnejša od sestre, zlasti je to opazno pri rokah. Imela je ozke ustnice, nekoliko večji nos, sive ali modre oči in svetle, celo rdečkaste lase. Da je barva las zagotovo prava, nam potrjujejo njena odrezana kodra, ki ju še danes najdemo v grajskem arhivu. En koder je zavil v papirček z napisom "Maksimilijana", drugi pa je shranjen v prepognjenem koščku papirja, na katerega je Maksimilijana napisala: "*Boch te vari, naposabj nein jen na nai Lubesen*" in ga je očitno podarila možu Luki. Lasje so bili očitno ena od njenih markantnejših lastnosti. V pismu, ki ji ga je leta 1833 iz Benetk poslala prijateljica Terezija, ji ta piše: "Tvoje lase najdem na zelo veliko portretih in vidiš, da imam prav, ko te imenujem Rebeka".⁵⁷ Tu je verjetno namigovala na Maksimilijanine rdečkaste lase, zaradi katerih je očitno delovala nekoliko judovsko.

Matevž Kuhar je bil na Tuštanju neke vrste Maksimilijanin domači učitelj, to nalogo pa je skušal opravljati tudi po premestitvi. Pošiljal ji je razne knjige, francosko-nemški slovar, saj jo je učil

⁵¹ Smole, *Graščine*, str. 117.

⁵² Melik, *Kolonizacija*, str. 22.

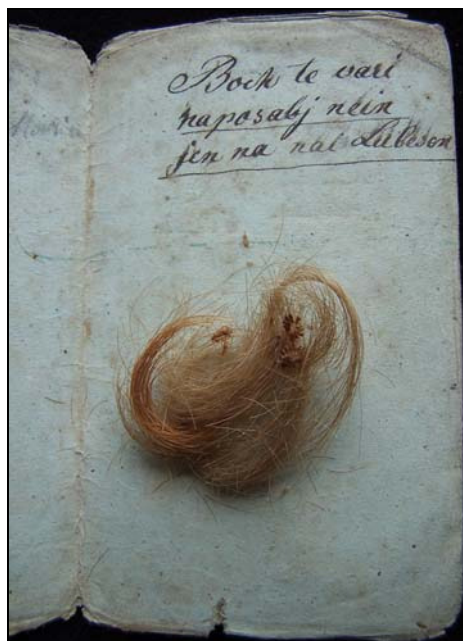
⁵³ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁵⁴ ŽU Moravče, *Status animarum, Vrhpolje, Sv. Nikolaj, III. knjiga*, str. 618.

⁵⁵ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Občine Moravče, Sv. Andrej in Vrhpolje ter krajevni šolski svet Moravče.

⁵⁶ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁵⁷ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

Portret Maksimilijane Scaria (stoji, desno) in njene sestre Amaliije na gradu Tuštanj ter pramen Maksimilijaninih rdečkastih las, ki jih je poslala možu Luki Pirnatu (GAT, Družinski arhiv Pirnat) (foto: Barbara Žabota).

francoščine, in ji pisal dolga pisma, v katerih ji je svetoval, kako naj se loteva nalog in učenja. Seznanjal jo je tudi z aktualnimi dogodki iz družabnega življenja – omenja npr. smrt 16-letne edinke župana Hradeckega (ob tem Maksimilijano mimogrede opomni na njeno nečimrnost, ki ti po smrti nič ne koristi), ropanje kočevskega gradu avgusta 1826 ali pa smrt kneza Auersperga (Viljema II., op. M. P.) januarja naslednje leto. Maksimilijana se mu je nekoč (najbrž bolj za šalo kot zares) ponudila, da bi šla k njemu za kuharico, pa ji je postavil nekaj pogojev, med drugim, da bi manj jedla in spala in več delala ter da bi mu igrala na klavir (*Fortepiano*).⁵⁸ Po nekaj letih se je njuno dopisovanje končalo, verjetno ga je prekinila Kuharjeva smrt, saj v vsakem pismu tarna nad svojim slabim zdravjem.

Nejasno ostaja, zakaj se Maksimilijana ni poročila v mladih letih. Verjetno je snubce imela, a jih je morda zavračala zaradi nečimrnosti, pred katero jo je svaril Kuhar. Nedvomno pa je imela Maksimilijana močan značaj, s pomočjo katerega je dosegla svoje cilje, vsem preprekam navkljub. Če bi bil njen značaj šibkejši, gotovo ne bi mogla obdržati zadolžene posesti niti se verjetno ne bi poročila z ljubljenim moškim, ki ji je bil družbeno neenak. Tudi zato verjetno ni presenetljivo, da je mama Helena prav Maksimilijano določila za svojo naslednico.

Maksimilijana postane tuštanjska graščakinja

Obdobje Helene Scaria na Tuštanju je trajalo nekaj več kot poldrugo desetletje. Julija 1847 je nato Helena vso rodbinsko posest – graščino Tuštanj, dvor v Moravčah ter pripadajoče Gandinijevo in Gallovo imenje – prepustila hčerki Maksimilijani. V gradu si je od hčerke izgovorila le stanovanje, 1.000 goldinarjev in njeno obljubo, da bo prevzela vse dolgove, ki so bremenili gospodstvo.⁵⁹ Čeprav je bilo takrat živih še več Heleninih otrok, je graščino prevzela le Maksimilijana. Amalija in Pavlina sta bili poročeni drugje, Ignac pa se, kot je bilo že omenjeno, po vsej verjetnosti ni želel ubadati z reševanjem propadajočega grajskega gospodarstva. Helena je živela še slabi dve leti po predaji Tuštanj. Dne 17. aprila 1849 je umrla za zlatenico in bila dva dni kasneje pokopana na moravškem pokopališču.⁶⁰

Maksimilijana je od matere prevzela težko dediščino. Dolgovi so jo vedno bolj stiskali za vrat in položaj se je septembra 1854 zdel tako brezizhoden, da je pomislila celo na prodajo graščine baronu

Schweigerju. Po nasvet se je med drugim zatekla tudi k prijatelju iz Loža,⁶¹ ki jo je pri tem podprl in ji v nekem pismu napisal, da je bolje živeti z manj premoženja in brez mučnih skrbi, kot pa imeti veliko posest in se dan in noč ubadati s tem, kako se boš rešil dolgov.⁶²

S kako težkimi finančnimi težavami, ki so zadevale vsakdanje življenje na gradu, se je morala spoprijemati Maksimilijana, nam med drugim razkriva nedatiran spisek dohodkov in stroškov za grajsko gospodinjstvo, ki ga je Maksimilijana napisala v slovenščini. Najprej sešteva stroške, in sicer "Derschina u Dnarjeh" 264 gld., "Zesarski Dauk" 160 gld. in obresti oz. "Interes od 8000 Goldinarjou" 400 gld., kar "je ukep" 824 gld. Prihodki so bili po drugi strani manjši od stroškov, saj so znašali skupaj 759 goldinarjev, in so bili razdeljeni takole: "Dobim pa od Niu Kanta" 800 gld., "od Traunika Ratzcha" 100 gld., "od Ogrinza sa Sestro" 200 gld., "sa predano Uschenizo letas" 11 gld., "sa Vous" 50 gld., "sa Ferschou" 18 gld., "sa Masel" 20 gld., "sa Krampir" 10 gld., "sa Teleta" 33 gld., "sa Pascho" 10 gld. in "sa Resch" 7 gld. Takoj nato sledi seznam stvari, za katere bo zmanjkalo denarja: "Sdej pa ni sa Vin, sa Meso, sa Sou, sa Coffe, sa Zuker, sa Resch jen Volle, sa Schaifo, sa ta najete, sa Kovatzcha, sa Vagnarja, sa Zcheule, sa Gvant, sche nekir enga Goldinarja. Ke se bo pa to usel – Boch ve". Kljub temu je bilo na seznamu nekaj stvari, ki so bile nujne in brez katerih vsaj tisto leto ni šlo: "More pa bit sa Vin nar mein 40, sa Sou – 3 lt po 7 fl – 21, sa Meso 70, sa Zuker 42 fl 26 kr, Caffé 27 fl 44 kr, sa najete Delouze nar mein 30, sa Kovatzcha nar mein 12". Denar se je tako moral najti za osnovna živila, skupaj s kavo in sladkorjem (očitno se je rajši odpovedala novim čevljem in obleki kot pa tej razvadi), pa za najete delavce, saj podložnikov, ki bi tlačanili na grajski posesti, ni bilo več, in za kovača za grajske konje. Vse to je nanese dodatnih 242 goldinarjev. Nekaj skritih adutov je sicer graščakinja še imela v rokavu, npr.: "Letas si upam dobit sa Praschize 46 fl", in še nekaj drugih malenkosti, ki so skupaj nanesele 160 goldinarjev.⁶³ Kljub temu pa je očitno, da je bilo grajsko gospodinjstvo pogosto, če ne kar večino časa, v rdečih številkah. Kdaj je omenjeni stroškovnik nastal, je nemogoče natančno določiti, okvirno lahko rečemo le to, da verjetno po letu 1866, ker je tega leta umrla Maksimilijanina sestra Pavlina Ogrinc in je Maksimilijani verjetno pripadlo kaj iz njene dediščine.

⁵⁸ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁵⁹ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci; Smole, *Graščine*, str. 303, 518.

⁶⁰ NŠAL, ŽA Moravče, Mrliška knjiga 1846–1865, str. 29. V GAT je sicer ohranjen rokopis iz leta 1934, v katerem piše, da je Helena umrla v Ljubljani.

⁶¹ Glede na delno nečitljiv podpis gre morda za sodnika v Ložu Janeza Koširja (Koschier).

⁶² GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁶³ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Razni zanimivi drobci.

Kljub vsemu pa je Maksimilijana uspela obdržati Tuštanj do svoje smrti. Njeno vodenje gospodarstva je bilo očitno uspešno, pri tem pa je imela veliko pomoč tudi v svojem možu Luki Pirnatu, ki ga je imela Maksimilijana za rešitelja Tuštanj. To je poudarila tudi v svoji oporoki, ki jo je napisala leta 1866 in s katero je vse svoje premoženje in nepremično premoženje prepustila prav Luki kot svojemu univerzalnemu dediču. Poudarila je, da je bil prav on tisti, ki je: "... s svojo pridnostjo pomnožil moje popolnoma spodkopano premoženje in ga ohranil s svojo varčnostjo in preudarnostjo".⁶⁴ Kdo je torej bil Luka Pirnat, Maksimilijanin princ na belem konju?

Maksimilijana in Luka

Ljubezenska zgodba med graščakinjo Maksimilijano Scaria in grajskim vrtnarjem Luko Pirnatom je grad Tuštanj zaznamovala v tretji četrtini 19. stoletja, njene posledice pa so vidne do današnjih dni. Zgodba je nenavadna z več vidikov. Kot prvo se tu pojavi družbena "disonanca" med obema akterjema. Maksimilijana je bila graščakinja in četudi ni bila modre krvi, je vseeno sodila v višji sloj kot Luka. Bila je premožna – vsaj z nepremičninami –, izobražena, pisno in nedvomno tudi ustno je obvladala nemščino kot občevalni jezik višjega sloja. Po drugi strani je Luka izviral iz kmečkega okolja, nemščine ni bil preveč vešč, tudi slovenščino je pisal zgolj v narečju. Kako je takratna družba sprejela to neenakovredno zvezo, si lahko samo mislimo. Iz pisem Maksimilijaninih sorodnikov in tudi drugih, s katerimi si je dopisovala, se zdi, da Pirnata nikoli niso vzeli "za svojega". Z Maksimilijano o njem ne razpravljajo, zgolj vljudnostno sem in tja vprašajo "Kako gre kaj Pirnatu?", kot da bi šlo za njenega znanca, ne pa zakonitega moža.

Poleg razlike v družbenem statusu je bila tu močno opazna še starostna razlika. Maksimilijana je bila namreč kar petnajst let starejša od Luke. Čeprav se je njuna zveza, kakršnakoli je v začetku že bila, začela že v 40. letih 19. stoletja, ko je bila Maksimilijana sredi svojih tridesetih, Luka pa je ravno dobro stopil v tretje desetletje življenja, je do poroke dejansko prišlo šele leta 1854, ko je bila Maksimilijana stara že 44 let. Posledično je to pomenilo, da je bil zakon brez otrok.

Še tako nepristranskemu opazovalcu tuštanjske ljubezenske zgodbe se zato hote ali ne hote vsiljujejo vprašanja ozadja omenjene zveze. Je bila Maksimilijana zgolj zarjavela devica, ki se je vnela za postavnega in mladega vrtnarja, ta pa ji je naklonjenost vračal zgolj iz preračunljivosti, saj je računal na bogato dediščino? Koliko je bilo med njima dejanske

naklonjenosti, morda celo ljubezni? Stvari, kot kažejo nekateri ohranjeni dokumenti v tuštanjskem arhivu le niso bile tako enostavne, kot se morda zdijo na prvi pogled. Redka ohranjena Lukova pisma Maksimilijani pred njuno poroko pričajo o tem, da je tudi on do nje gojil čustva, in čeprav jo naziva z "*Moja luba preluba Periatelza*", sam pa se podpisuje "*toj svešt Periatu do smart*", dajejo nekoliko okorne vrstice, napisane v takratnem narečju, vtis, da je tudi pri njem šlo za ljubezen. Nenazadnje lahko tudi Lukovo odločitev, da svojega prvorojenca iz drugega zakona, ki se je rodil dve leti po Maksimilijanini smrti (in to ravno na njen rojstni dan, 24. septembra), poimenuje Maksimilijan, razumemo kot znak Lukove globoke naklonjenosti in hvaležnosti, morda celo ljubezni do Maksimilijane.

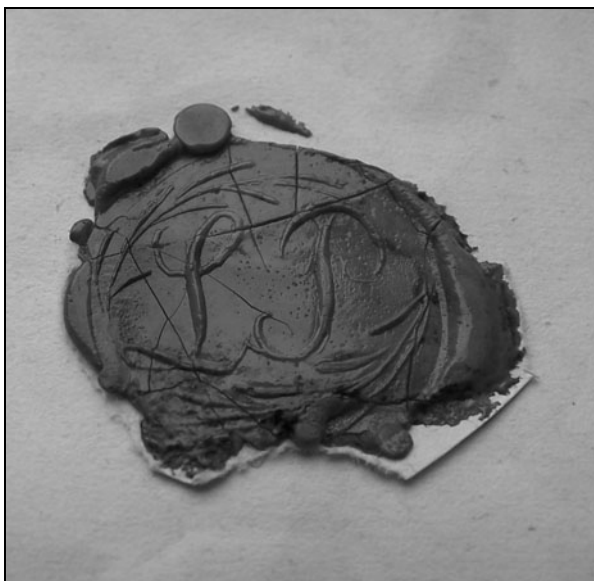
Poleg tega je Luka poznal težko finančno stanje tuštanjske graščine. V pismu Maksimilijani iz septembra 1852 pravi, da upa, da bo kupila še enega konja, "*zbe fta le dnarie dobila ... ker ga nuzate in ker vem de te takou vefeli deb špet an par Koinizku imela in pa an fleten Kolesel...*". Še mesec dni pred poroko, konec januarja 1854 pa jo nagovarja, naj gre k stricu K. in se z njim pogovori, "*deb vam sa ta zait neki dnaria dau*".⁶⁵ Bogata dota tako ni mogla biti motiv za njegovo zanimanje za Maksimilijano. Gotovo mu je bilo jasno, da bo moral v primeru Maksimilijanine smrti poleg dediščine prevzeti tudi dolgove, ki so bili še v času njune poroke, torej sredi 50. let 19. stoletja, tako veliki, da so grozili, da bodo "požrli" celotno graščino.

Tukaj je bil gotovo prisoten tudi problem njene sorodstva, ki najbrž ni z veliko naklonjenostjo gledalo na to družbeno neenakovredno zvezo. Zanimanje ostaja nejasna vloga Maksimilijaninega brata Ignaca, ki bi moral verjetno kot moški dedič prevzeti tuštanjsko graščino. Toda Ignac očitno te želje ne imel in je raje živel v Ljubljani. Vseeno pa se je najbrž sorodstvo težko sprijaznilo z zamisljivo, da bo vlogo gospodarja na gradu prevzel bivši vrtnar, dejansko hlapec, ki ni imel kaj dosti pod palcem, če sploh kaj. Tega se je gotovo zavedal tudi Luka in to je morda eden od razlogov, da je do poroke prišlo relativno pozno. Vseeno pa lahko rečemo, da je kljub vsem omenjenim težavam med Luko in Maksimilijano moralo biti nekaj več kot zgolj slepa zaljubljenost z njene in preračunljivost z njegove strani.

Kako in kdaj se je vsa zgodba začela, žal ne vemo. Lahko pa skušamo na podlagi dokumentov takratno dogajanje vsaj približno rekonstruirati. O Luki Pirnatu zagotovo vemo, da se je rodil 4. oktobra 1825 na Krtini, v hiši številka 27. Še istega dne ga je v cerkvi sv. Martina v Dobu krstil župnik

⁶⁴ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁶⁵ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

Pečat Luke Pirnata z njegovima inicialkama (GAT, Družinski arhiv Pirnat).

Jakob Magušer, v prisotnosti botrov Matevža Markušiča in Terezije Potrata. Lukov oče je bil Jurij Pirnat, mati pa Ana, rojena Zarnik;⁶⁶ po domače se je Pirnatovim reklo "pri Kebrovih". O Lukovih najzgodnejših letih ne vemo ničesar, domnevamo pa lahko, da je naredil vsaj nekaj razredov osnovne šole, saj je znal brati in pisati. Leta 1843, ko je bil star 18 let, je postal vajenec za "umetniškega vrtnarja" (*Kunstgärtner*) na gradu Krumperk, ki je bil takrat v lasti Barbare baronice Rechbach, rojene grofice Thurn-Valsassina. Luka je na Krumperku ostal tri leta – dve leti kot vajenec in leto kot samostojni vrtnar – in nedvomno je bil Krumperk kraj, kjer sta se Luka in Maksimilijana prvič srečala. Leta 1846 je namreč Luka zapustil Krumperk in šel za vrtnarja na Tuštanj, ki ga je takrat še upravljala Maksimilijanina mati Helena.⁶⁷ Verjetno pa je bila za Lukov prihod na Tuštanj "odgovorna" tudi Maksimilijana.

Dne 5. maja 1846 je c. kr. okrajni komisariat Brdo in Krumperk Luki izdal potni list (*Reise-Pass*), s katerim mu je dovolil pot na Tuštanj, kjer ga je čakala nova služba. Iz osebnega opisa v potnem listu izvemo, da je bil takrat 20-letni Luka srednje postave in podolgovatega obraza, da je imel črne lase, rjave oči, ukrivljen nos in zašiljeno brado.⁶⁸

Maja 1846 je torej Luka prišel na Tuštanj za vrtnarja. Že 12. junija je prisostvoval in z osebnim podpisom pričal pri neki zakupni pogodbi, ki jo je Helena Scaria sklenila z nekim Jurijem Zörrejem.⁶⁹ Na Tuštanju je Luka ostal dobri dve leti. Iz nekaj let mlajšega priporočilnega pisma, ki ga je zanj napisala Maksimilijana, izvemo, da je bil Luka v teh dveh letih na Tuštanju "priden in zvest in je rad poprijel za vsako delo, ter da je živel trezno in dobro".⁷⁰ Toda sredi leta 1848 se je Lukova vrtnarska služba na Tuštanju začasno prekinila. Moral je namreč v vojsko.

Po nabornem sistemu, ki ga je v začetku 70. let 18. stoletja uvedla še Marija Terezija, so bili vojaški obvezniki predvsem neporočeni kmečki sinovi brez lastne zemlje in pripadniki "nepotrebnih" poklicev. Sem je torej sodil tudi Luka. Poleg tega je bilo leto 1848 leto vojn in potrebe po vojaki so bile toliko večje. Tako je Luka v začetku julija 1848 prišel v Lipnico (Leibnitz) na Štajerskem, kjer so ga kot prostaka dodelili kirasirskemu polku "Kaiser Nikolaus I. von Russland" št. 5. V grajskem arhivu je še ohranjen drobec Lukovega pisma, ki ga je napisal ob tej priložnosti: "... so mi sa Popotni dal moja spreluba Mati ta 6. Dan July 1848, kir Dan sem biu od moiga Zesarja u versta negouih Voischakou poklizan. Boch mi dei, kader ta Stan sretzchno kontzham, moj Matter u neh starast k trosht jen veselj bit."⁷¹

Toda Maksimilijana, ki je v tem času od matere prevzela Tuštanj, ni stala križem rok. Če je morda že prej v njej zorela želja, da Luko popelje pred oltar, je sedaj ta želja dokončno dozorela. Stopila je v stik z Lukovim stricem po materini strani, Jurijem Zarnikom, ki je bil posestnik v Krtini, in z njim sklenila naslednji dogovor: Jurij bo svojemu nečaku Luki Pirnatu podaril pol hube v Brezju pri Dobu, ki je sodilo pod velesovsko gospostvo, to pa zgolj in samo z namenom, da bo Luka oproščen vojaške službe in se bo lahko poročil z Maksimilijano. Ko bo to urejeno, bo Luka stricu vrnil podarjeno posest, ne da bi ta za to terjal odškodnino. Maksimilijana je z vsem svojim premoženjem jamčila za to pogodbo in obljubila poravnati vse stroške, ki bodo nastali glede prepisa omenjene nepremičnine na Luko in njene ponovne vrnitve stricu Juriju.⁷²

Prvi del pogodbe je bil kmalu in v celoti izpolnjen, drugo in tretje določilo pa šele z nekajletnim zamikom. Luka je od strica dobil posest in bil na podlagi tega konec avgusta 1850, po dveh letih

⁶⁶ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁶⁷ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁶⁸ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁶⁹ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Tuštanj in družina Scaria – razni spisi.

⁷⁰ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷¹ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷² GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

služenja, odpuščen iz vojske.⁷³ Toda do poroke z Maksimilijano ni prišlo takoj, ampak šele čez štiri leta. Takrat se Luka še vedno omenja kot imetnik nepremičnine v Brezju. Zakaj tako dolg odlog, ni povsem jasno. Do zaroke, vsaj neformalne, je vendar prišlo že nekaj let pred poroko. Luka namreč v pismu Maksimilijani 10. septembra 1852 piše: "...ješt si spo melem de na donafhen dan sim ješt teb na perve podav svojo svešto Roko in Oblubu te Lubit in svešt Oštāt do smart...".

Še večjo nejasnost v celotno zgodbo prinaša podatek, da je bil leta 1851 Luka kot vrtnar znova v službi na Krumperku!⁷⁴ Torej se sploh ni vrnil na Tuštanj ali pa je od tam iz takšnih ali drugačnih razlogov pobegnul... Dejansko je od leta 1852 pa do poroke februarja 1854 živel v Ljubljani, v Poljanskem predmestju, kjer je, kot lahko razberemo iz njegovih pisem, med drugim delal tudi kot vrtnar.

Na prvi pogled bi se lahko zdelo, da je Maksimilijanina pozornost Luko dušila. Morda so bili tu prisotni tudi že omenjeni morebitni Lukovi pomisleki glede spremembe svojega statusa iz hlapca v gospodarja ter pritiski Maksimilijaninih sorodnikov glede neprimernosti poroke. Pisma, ki jih je Luka svoji bodoči ženi pisal v svojem ljubljanskem obdobju, kažejo, da je Luka kljub vsemu Maksimilijani vračal čustva in si je tudi sam želel poroke z njo. Tako ji je vsaj vedno znova zagotavljal. V pismih piše, da jo pogreša in izraža upanje, da se bosta videla ali pa da mu bo vsaj pisala. V nekem njegovem nedatiranem pismu lahko preberemo: "...ješt iſ velikim veselam Perzhakujam Tiſtiga frezhniga dneva, ker ješt Miſlii, zhe bo Boshja vola, de ſe bova kej vidla, to ja na ſmain dan, ker ješt ſe te ſagviſhno Troſhtam, de Boſh Kej na ſmen perſhla, tri tedne je meniſ, Kar ſe niſua vidla, pa men ſe ſotraſhno dog, de ni ſa pouedat, pa jeſt vem, de ſe teb tud dogi, ni ga dneva, tud ne ure, deb ješt namiſlu, Kakou ſe teb godi, al ſi ſdrava al ne, ta ſkarfja ſmeri u Mojimo ſerz. Kar mene ſadene, hvala bod Bogu, ſdrou ſim ſmeri, Koker tudi teb voſhem, al ſerze je pa ſmeri bonou, pa tud pred ſdrou na bo, de bo ſmeram per teb, ſej ja tud ſdej ſmeram Per teb, pa ſhe ne takou popolnoma, Koker ješt ſmeri ſhelim, tou ja, deb medva ukep bla [...] Moja ſpreluba, zhe pa Medva nez h u Kep naprideva, tok ſe pa ješt troshtam, de me bosh tud Kej piſala, Kokou ſe teb godi, de le to od tebe ſhliſhu, de ſi ſdrava in pa moja, poli bom pa ſhe ſpet poſdraulen...".⁷⁵

Öčitno je, da je bila v tej zvezi Maksimilijana bolj aktivna in je kot pripadnica višjega sloja prevzela iniciativo, saj Luka kot grajski uslužbenec ne

bi mogel narediti prvega koraka. Tako se zdi, da je imela Maksimilijana oči samo zanj in da ne bi smel imeti nikakršnega razloga za ljubosumje. Pa vendar v že omenjenem nedatiranem pismu zasledimo naslednje vrstice: "*Kdo je Moi ta nar vezh Periatu na ſuet, ješt ſim preprizhan in ſaguishen, de ti ſi Moja ſueſta Maxi, ker imam voſ ſaupine vate, koker ſi bla doſdej, de takou ſhe tud oſtaneſh ſa naprej, da te na bo smotu ne ſin tud ne Joſef, ſaneſem ſe, de ſi ſtanovitna, pa vonder me ſmeram ſkerbi...*".⁷⁶ Kdo sta bila omenjena Jožef in sin, zaenkrat ni bilo moč ugotoviti.

Kljub odsotnosti s Tuštanj se je Luka čutil povezanega z graščino in njenim gospodarstvom: "*...Kokou je ſhe kej ſavol Verzhoſt [Wirtschaft, op. M. P.], tou ſe bova ſhe pogouarila, zhe Kej u kep prideua...*".⁷⁷ Maksimilijani je večkrat priporočil, skorajda kot gospodar, kako naj ravna s hlapci: "*...zhe ſe kej derſchina pertoſhio de imajo premehe Lon nez h jem nadai vezh ſej ſe Lohku dobe...*". Svetoval ji je tudi, kako naj zaradi velike draginje čim bolj pametno gospodari: "*...dam ti vedet de ja karusa u Iblan velik draschi tok zhe jo boſh kej predajala tuki ja m 3f 30 tou ja draga pa ſhe uſak dan draschi...*".

Skratka, Luka se je čutil povezanega tako s Tuštanjem kot z Maksimilijano in se je pripravljaj na poroko z njo ter na to, da bo tudi sam vsaj delno prevzel vlogo gospodarja in graščaka. Konec januarja 1854 je Luka zbiral dokumente za poroko: "*Tak bi ješt piſu na Bürgermaistra deb men do nedeſe pervaleine naredu in pa per Faimaſhtri tauſ ſhain uſeu...*". Takrat je Maksimilijana nenadoma zbolela, zaradi česar je bila skorajšnja poroka postavljena pod vprašaj: "*Oh ſhaloſten ſim, ker ſim miſlu, de ti bom padau ſvojo ſveſta Roka all Bog ja dergazh naredu...*".⁷⁸ V istem pismu omenja tudi njeno sestro Pavlino: "*Paulina tud Lepo poſdravim in Naj te uſe poſtreſche de boſh pret ſdrava...*". To je edina omemba katerega od Maksimilijaninih sorodnikov v Lukovih pismih, kar po svoje tudi kaže na njihov medsebojni odnos.

Vendar je bila Maksimilijana öčitno kmalu spet na nogah, kajti 12. februarja sta z Luko podpisala zakonsko pogodbo, kjer sta tradicionalni vlogi ženin in neveste nekoliko zamenjani. Luka je bil namreč tisti, ki je prinesel v zakon 2.000 goldinarjev dote (!) (*Heurathsgeld*), Maksimilijana pa je namenila enako vsoto kot zaženilo (*Widerlage*) in ženinu dovolila, da skupno vsoto 4.000 goldinarjev vknjiži (intabulira) na njeno graščino⁷⁹ in jo s tem za-

⁷³ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷⁴ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷⁵ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷⁶ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷⁷ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷⁸ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁷⁹ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

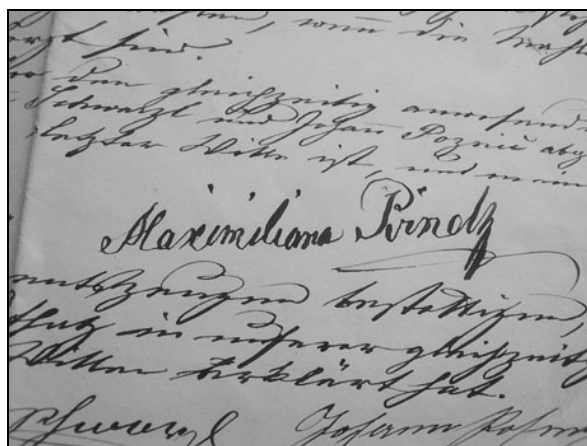

Posetnica zakoncev Pirnat (GAT, Družinski arhiv Pirnat).

varuje. Naslednji dan, v ponedeljek, 13. februarja 1854, sta si Luka in Maksimilijana v grajski kapeli na Tuštanju končno obljubila večno zvestobo.⁸⁰ Gospodična Maksimilijana Scaria je postala gospa Maksimilijana Pirnat.

Čeprav so bila tudi leta po poroki finančno težka za Tuštanj, saj je morala Maksimilijana vedno znova poravnnavati stare dolgove, je šlo grajsko gospodarstvo počasi navzgor. Tudi in predvsem po Lukovi zaslugi. Pavlina Ogrinc tako v nekem pismu sestri zapiše: "Zelo me veseli, kar mi je povedala Ana, kako je vse lepo pri tebi, vse strehe na novo prekrile, tako lepa živina v hlevu, imaš res veliko srečo, naš gospod Bog te ima zelo rad, da te je obvaroval pred nesrečo..."⁸¹

Čeprav iz let po poroki ni ohranjenih veliko dokumentov oz. pisem, ki bi osvetlili odnos med Maksimilijano in Luko, se zdi, da je bil njun zakon harmoničen. Marca 1860 je Maksimilijana Luki napisala kratko pismence, v katerem toži, da so dnevi in noči brez njega dolgi, zagotavljala mu je, da ga ljubi kot mlado dekle in naj ji Bog nakloni srečo, da

Lastnoročni podpis Maksimilijane Pirnat na njeni oporoki iz leta 1866 (GAT, Družinski arhiv Pirnat).

ga ne bo nikoli prizadela ali užalostila.⁸² Kljub vsemu pa je njunemu zakonu nekaj manjkalo – otroci. Maksimilijana je bila ob poroki stara skoraj 44 let in očitno prestara za (prvo) materinstvo. Morda je ravno zato skrbela oz. finančno podpirala nekega fanta po imenu Ernest Petrič. Toda njena podpora je zlasti v letih pred njeno smrtjo, ko se je Ernest šolal pri ljubljanskem izdelovalcu orgel Malachovskem, močno opešala. Malachovsky ji tako večkrat piše, naj vendar pošlje kaj denarja za Ernesta, saj da nima niti primerne obutve in da dobesedno hodi bos.⁸³

Dne 22. februarja 1866 je Maksimilijana napisala oporoko. V njej je določila, naj za blagor njene duše preberejo štiri maše v moravški župnijski cerkvi in tri maše v vrhpoljski podružnici, nato pa določila, da Luka postane univerzalni dedič njenega celotnega premoženja. Prosi ga, naj jo obdrži v lepem spominu in naj moli zanjo: "Moj preljubi mož, moj Luka, nikoli me nisi prizadel, ostani tako priden in pošten kot do sedaj, moli z veseljem, kajti kdor ne zapusti Boga, tega tudi Bog ne zapusti". V ta namen mu zapusti še svoj dragoceni hišni oltar, Kristusa na križu in še nekaj kipcev, ki naj jih po njegovi smrti dobi cerkev v Moravčah ali na Vrhpoljah. V oporoki se spomni tudi svoje kuharice Špele, ki je služila že za časa njene mame Helene; Luki naroči, naj ji poplača za njeno delo, ko pa bo zapustila Tuštanj, naj ji pusti tudi posteljo, na kateri spi, modro progasto žimnico, tri stole, dve mizici, skrinjo in nekaj rjuh. Tik pred smrtjo, 1. avgusta 1873 je dodala še nekaj določil, ki jih je zapisal notar Janez Roth, saj je bila sama takrat že bolna in je težko pisala. Potrdila je vsa določila iz prve oporoke,

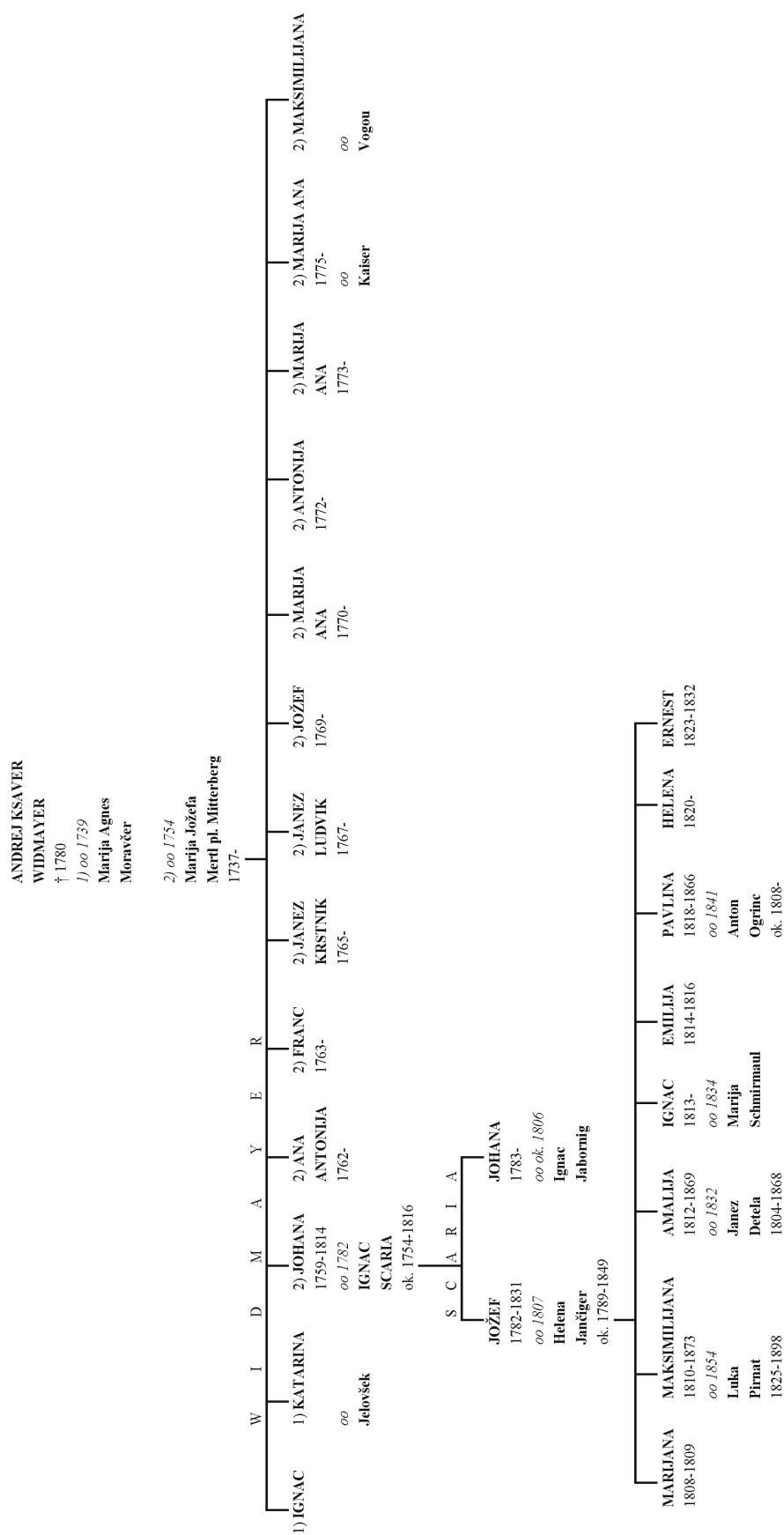
⁸⁰ NŠAL, *ŽA Moravče*, Poročna knjiga 1835–1870, str. 98.

⁸¹ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

⁸² GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁸³ GAT, Graščinski arhiv Tuštanj, Korespondenca družine Scaria (1807–1873).

RODOVNIK WIDMAYER - SCARIA

vkjučila pa je še zvestega služabnika Bartla Mazlja, ki mu je namenila dosmrtni užitek od tuštanskega graščinskega mлина in stanovanje v njem.⁸⁴

Maksimilijana je umrla 28. avgusta 1873 zaradi "degeneracije trebušnih organov" (*Entartung der Unterleibsorgane*),⁸⁵ slab mesec pred dopolnjenim 63. letom. Pokopali so jo na moravškem pokopališču. Eden od Pirnatov (verjetno Lojze) je "na Svečnico zvečer 1934" napisal kratek pregled tuštanskih graščakov od leta 1800 dalje in med drugim zapisal: *Scariji so imeli na moravškem pokopališču na spodnji strani grobove v sredini z železnim križem. Ne na tem mestu koder ga imamo sedaj mi Pirnati. Maksimilijana je bila pokopana še na starem mestu na spodnji strani. Luka je pa si že izbral ta prostor katerega imamo sedaj in tudi tukaj počiva.*⁸⁶ Danes njenega nagrobnika niti nagrobnikov njenih prednikov na moravškem pokopališču ni več.

Toda preden je tudi Luka legel k zadnjemu počitku, je preteklo še kar nekaj vode. Z Maksimilijanino smrtjo je postal edini lastnik tuštanske graščine, iz katere se je kmalu razlegal otroški jok. Petnajst mesecev po ženini smrti (22. novembra 1874) se je namreč Luka vnovič poročil. Toda če je bila njegova prva žena občutno starejša od njega, je bila druga žena občutno mlajša. Nova tuštanska graščakinja je postala 31-letna Ana Resnik iz Gaberja pri Blagovici. Ana je v naslednjih štirinajstih letih rodila sedem otrok.⁸⁷ S tem se je rod Luke Pirnata nadaljeval in se na Tuštanju ohranil do današnjih dni.

Kljub temu, da je rod Scarij na Tuštanju dokončno ugasnil že 1873, pa njihov duh v grajski stavbi živi še naprej. To je opazno zlasti iz grajskega pohištva in ostale grajske opreme, ki datira v njihovo obdobje, obiskovalce gradu s sten pozdravijo portreti Scarij – med njimi tudi sama Maksimilijana in njena sestra Amalija – in njihovih sorodnikov Widmayerjev, ohranjena obsežna zasebna in poslovna korespondenca v grajskem arhivu pa potrpežljivemu raziskovalcu razkriva vse radosti in tegobe, ki so jih v preteklosti doživljali Scarije in drugi tuštanski graščaki pred in za njimi.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

GAT – Graščinski arhiv Tuštanj
Graščinski arhiv Tuštanj.
Družinski arhiv Pirnat.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana
ŽA – Župnijski arhivi (matične knjige).
ŽU (Župnijski urad) Moravče
Status animarum, Vrhpolje, Sv. Nikolaj.

LITERATURA

Kebe, Janez: Loška dolina z Babnim poljem. Zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno polje (1. knjiga). Ljubljana : Družina, 1996.
Melik, Anton: *Kolonizacija Ljubljanskega barja* (doktorska disertacija). Ljubljana : Tiskovna zadruga, 1927.
Potočnik, Mitja: *Grad Brdo skozi stoletja*. Novo mesto : Markus, 2008.
Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Ljubljana : ZRC, 2005.
Preinfalk, Miha: Grof Rihard Ursini Blagaj in njegova rodbina. *Gospod z rožo. Polhograjci grofu Blagaju in Blagajevemu volčinu* (ur. Milka Bokal). Ljubljana : SAZU, 2009, str. 49–76.
Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana : DZS, 1982.
Zupanič Slavec, Zvonka: Ljubljanski mestni zdravnik Fran Viljem Lipič (1799–1845). V: Fran Viljem Lipič: *Topografija c.-kr. deželnega glavnega mesta Ljubljane*, Ljubljana 1834, ponatis Ljubljana, 2003, str. 501–524.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Familie Scaria auf Schloss Tuffstein (Tuštanj)

Von 1800 an, als Ignaz Scaria dem Grafen Xaver von Lichtenberg Schloss Tuffstein (Tuštanj) abkaufte, war es im Besitz der Familie Scaria und blieb es bis 1873, als die letzte Vertreterin der Familie Scaria, Ignaz' Enkelin Maximiliana (verh. Pirnat) starb. Die Herkunft der Familie Scaria ist nicht gesichert. Als Pfleger und Pächter einiger Krainer Herrschaften (z.B. Nadlischek/Nadlišek auf den Bloke, Slap bei Vipava) erwarb sich das erste überlieferte Familienmitglied Ignaz Scaria einen großen Reichtum, mit dem er später das Schloss Tuffstein kaufte. Auf Ignaz als Schlossherr folgte sein Sohn Joseph Scaria, der jedoch kein guter Hausherr war und das Schloss in große Schulden stürzte. Die schwere finanzielle Situation rettete zunächst seine Gattin und spätere Witwe Helena, nach ihr Tochter Maximiliana, die sich einige Zeit lang mit dem ersten Gedanken trug, das Schloss an Baron Schweiger zu verkaufen. Dennoch blieb Tuffstein bis zu

⁸⁴ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Dejavnost Luke Pirnata in graščina Tuštanj.

⁸⁵ NŠAL, ŽA Moravče, Mrliška knjiga 1871–1910.

⁸⁶ GAT, Družinski arhiv Pirnat, Zapuščina Lojzeta Pirnata.

⁸⁷ ŽU Moravče, *Status animarum, Vrhpolje, Sv. Nikolaj, II. knjiga*, str. 86.

ihrem Tod in ihren Händen und wurde von ihrem Gatten Luka Pirnat geerbt.

Die Rekonstruktion des Geschäfts- und Privatlebens der Familie Scaria wurde in großem Maße durch das umfangreiche und bisher noch nie erfasste Archivmaterial ermöglicht, das noch immer auf dem Schloss verwahrt wird. Der vorliegende Beitrag bringt eine genealogische Übersicht über die Familie

Scaria und deren Verwandtschaft, geht auf deren dreivierteljahrhundertlange Wirtschaft auf Schloss Tuffstein ein, aufgrund einer relativ umfangreichen Korrespondenz wird auch auf das merkwürdige, gesellschaftlich nicht gebilligte Verhältnis zwischen der Schlossherrin Maximiliana Scaria und dem 15 Jahre jüngeren Gatten Luka Pirnat eingegangen, der zunächst ihr Schlossgärtner gewesen war.